

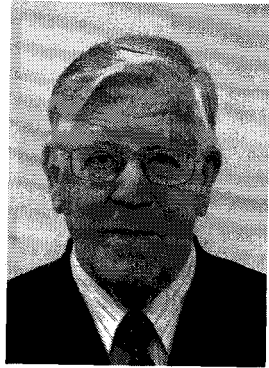
Miten minusta tuli tohtori?

Musiikkitieteen alaan kuuluva väitöskirjani tarkastettiin 33 vuotta sitten huhtikuussa 1976. Oli vapunaatto. Ennen väitöstilaisuutta lehtikuvaaja otti viralliset kuvat. Kuvauspaikka oli erikoinen - Porthanian ruokala, jossa istuin frakissa kuvattavana, kun naapuripöydässä ruokailtiin. Itse väitöstilaisuuden piti olla Porthanian ylimmän kerroksen musiikkiluokassa, mutta se osoittautui aivan liian pieneksi ja niin väitös siirrettiin ensimmäisen kerroksen luentosaliin. Miten tähän tilanteeseen oli tultu?

Yliopistossa pääaineeni oli musiikkitiede, sen lisäksi opiskelin kasvatustiedettä, taidehistoriaa ja psykologiaa. Saatuani keväällä 1970 valmiiksi musiikkitieteen pro gradu-tutkielman aiheesta "Piae Cantiones -sävelmät Suomen virsisävelmistössä", aloin miettiä jatkotutkimusaiheittani. Olin päättänyt, että se liittyisi myös sävelmätutkimukseen ja sellaiseksi valikoitui raumalaisen Henricus Tocklinin painamaton koraalikirja 1740-luvulta. Kirja oli kiinnostava sen vuoksi, että siinä riitti tutkittavaa yltäkyllin. Kirjassa oli latinankielinen musiikkioppi, suomen- ja ruotsinkielisen virsikirjan kaikki koraalit sekä Piae Cantiones -lauluja. Olin tutkinut koraalikirjan sisältöä jo runsaan vuoden, kun kuulin, että hyvä ystäväni oli saanut Suomen Akatemian tutkimusassistentin toimen. Kun hän saattoi keskittyä muusta työstä vapaana yksinomaan tutkimustyöhön, vieläpä valtion kustannuksella ja kun hänenkin tutkimuskohteenaan olivat koraalisävelmät, päätin luopua omasta aiheesta ja etsiä kokonaan uuden tutkimuskohteen.

Samanaikaisesti kun mietin uutta tutkimusaiheittani valmistui keväällä 1971 kasvatustieteen laudaturtyöni, jossa käsittelin viipurilaisen, alkuaan saksalaisen musiikinopettajan Heinrich Wächterin osuutta Suomen koulujen laulunopetuksen uudistajana. Aiheen minulle oli antanut opettajani, professori Eelis Aurola, jonka väitös

Reijo Pajamo on kahden tieteen kulkija, Hänen päätoimensa on ollut kirkkomusiikin puolella, mutta hän sai aiheensa tohtorin väitöskirjaa varten kasvatustieteen puolelta.

tutkimuksen kohteena olivat olleet Suomen tehtaankoulut. Aurola kertoi, että koulujen vuosikertomuksissa luki tavan takaa, että "laulettiin Wächterin lauluja". Niinpä hän kehotti minua selvittämään, kuka tämä herra oli. Siitä kehkeytyi em. laudaturtyö.

Kasvatustieteen luennoille ilmestyi noihin aikoihin myös Martti Kuikka. Hän oli jo suorittanut teologian lisensiaatin tutkinnon, mutta vaihtoi nyt tiedekuntaa ja valmisteli väitöskirjaa seminaarien uskonnonopetuksesta. Ehkäpä juuri Kuikan antaman esimerkin mukaan Aurola kehotti minuakin jatkamaan laulunopetuksen parissa. Näin jatkotutkimustyöhöni liittyvä ongelma oli kerralla ratkennut. Tutkimuskohteekseni tuli "Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843-1881". Vaikka tutkimusaihe valikoituikin kasvatustieteen puolelta, halusin väitöskirjan tehdä musiikkitieteeseen, koska Erik Tawaststjerna oli sitä toivonut. Hän tosin odotti minun valitsevan sellaisen aiheen, jolla olisi voinut vaikuttaa peruskoulun musiikinopetukseen, koska hänen mielestään musiikin opetus-suunnitelmissa oli menty 'harhateille'.

Olin musiikkitieteen laudaturtyön yhteydessä joutunut tutkimaan jo Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran käsikirjoitusarkistossa olevaa aineistoa ja kasvatustieteen laudaturtyön yhteydessä valtionarkistossa säilytettäviä koulujen vuosikertomuksia. Nyt alkoi säännöllinen istuminen valtionarkistossa. Luin sekä oppi- että kansakoulujen lähettämiä vuosikertomuksia, joista ilmeni, mitä lauluja ja virsiä kouluissa oli laulettu. Joissakin lueteltiin kaikki

vuoden aikana tunneilla opitut laulut ja virret, joissakin tyydyttiin vain muutamaaan mainintaan.

Vuosikertomusten pohjalta luetteloin virret, joiden numerot viittasivat vuoden 1701:n virsikirjaan, ns. Vanhaan virsikirjaan. Yllätyin mm. siitä, ettei esimerkiksi Suvivirren (nro 318/1701) laulamisesta esiintynyt kuin muutamia mainintoja, mikä kertoi, ettei vielä 1880-luvun taitteessa kouluissa vietetty 'suvivirrellisiä' kevätkuhlia. Myös lauluista yritin tehdä kattavaa luetteloa. Se ei kuitenkaan onnistunut, koska joissakin kertomuksissa mainittiin laulun nimi, joissakin taas ainoastaan laulun alkusanat.

Tämän jälkeen alkoi laulukirjojen tutkimus, minkä pääosin tein Helsingin yliopiston kirjastossa. Sain ystävällistä apua maisteri Henrik Grönroosilta, jonka asiantuntemukseen turvauduin monta kertaa myöhemminkin. Laulukirjatutkimuksissa ilmeni, että samasta laulusta oli olemassa useita eri käännöksiä, toisaalta samaa sävelmää käytettiin hyvinkin erilaisiin teksteihin. Yllätyin mm. siitä, miten paljon saksalaisia sävelmiä oli varhaisissa laulukirjoissa. Vasta vähitellen alkoivat suomalaiset koululaulut ja kansanlaulut löytää paikkansa koulujen laulutunneilla.

Koulutunneilla ei laulettu yksinomaan virsiä ja isänmaallisia lauluja, vaan vähitellen tulivat mukaan myös hengelliset laulut, liikuntalaulut sekä joululaulut. Kouluissa laulettiin niin paljon, että kansakoulua alettiin kutsua "laulavaksi kouluksi". Erään savolaisen kansakoulun vuosikertomuksessa todettiin, että lukuvuoden aikana oli laulettu puolet Nordlundin koraalikirjasta, siis noin 200 virttä. Jos tunneilla laulettiin paljon, ei ollut suinkaan samantekevää, mitä laulettiin. Eräessä pohjanmaalaisessa kansakoulussa opettaja oli laulattanut norjalaista kansanlaulua "Maan ja taivahan, kaiken unhotan". Sen seurauksena hän sai seuraavana päivänä koululle vanhempien lähetystön, joka vaati opettajalta selitystä laulun opettamisesta.

Yksi mielenkiintoisimmista tutkimuskohteista väitöskirjatyössäni olivat yleisissä kansakoulukokouksissa käydyt keskustelut laulunopetuksen sisällöstä. Monet olivat valmistaneet todella perusteel-

liset puheenvuorot, jotka samalla heijastivat eri paikkakunnilla vakiintunutta laulunopetuskäytäntöä. Suomalaisessa virsilaulussa elettiin noihin aikoihin eräänlaista hajaannustilaa. Lukkarit lauloivat virret niin kuin he itse olivat oppineet. Kun kaikilla ei ollut virallista koraalikirjaa, virsimelodiat vaihtelivat suuresti paikkakunnittain. Tilanteen vahvisti Antti Nordlund koraalikirjansa esipuheessa toteamalla, että "tuskin kahdessa seurakunnassa virret yhtä laihin veisataan". Niinpä yleisessä kansakoulukokouksessa heräsi ajatus, että kansakoululaiset toimimalla jumalanpalveluksissa esilaulajina voisivat olla avainasemassa pyrittäessä yhtenäiseen virsilauluun. Ajatus kuitenkin 'tyrmättiin', koska katsottiin, että lapset tulisivat omahyväisiksi seurakunnan antamasta kiitoksesta. Toisaalta katsottiin, että koululaisten esilaulun johdosta seurakuntalaiset vain istuisivat ja kuuntelisivat lasten laulua eivätkä osallistuisi ollenkaan yhteiseen virsilauluun.

Yksi yleisissä kansakoulukokouksissa esille noussut ajatus kuitenkin toteutui, nimittäin Hoosianna-hymnin laulaminen. Hoosianna-hymni ilmestyi suomenkielisenä ensimmäisen kerran E. A. Hagforsin toimittamassa kokoelmassa "Suomalainen lauluseppele" (1871). Niinpä opettajat veivät hymnin toimipaikkakunnilleen, jossa sen kansakoululapset usein lauloivat ensimmäisenä adventtina. Sittemmin hymnin esittämisperinne siirtyi kirkkokuoroille.

Jo väitöskirjatyön yhteydessä tajusin, miten suuri merkitys Jyväskylän seminaarin musiikin lehtorilla, tohtori Erik August Hagforsilla oli suomenkielisen kuorolaulun käynnistämisessä. Hagfors toimitti Suomalaisen Lauluseppeleen lisäksi toisenkin kuorolaulukokoelman "Kaikuja Keski-Suomesta" (1874). Vähitellen selvisi myös, miten suuri merkitys Jyväskylän seminaarin lehtoreilla ja seminaarista valmistuneilla opettajilla oli suomalaiseen laulukulttuuriin. Tutkimusajankohtana seminaarissa opiskelivat mm. Isa Asp, J. H. Erkko, Emanuel Tamminen ja Olli Vuorinen (Berg). Jyväskylän seminaarin osuus korostui entisestään 1880-luvulla, kun musiikinopettajaksi tuli P. J. Hannikainen ja oppilaaksi Immi Hellén. Edellä mainittujen osuus suomalaisessa lauluperinteessä,

olipakysymys koululauluista, maakuntalauluista tai joululauluista, on erittäin merkittävä.

Väitöstilaisuudessa kritiikki kohdistui mm. tutkimuksen dispoitioon. Viimeinen luku (VII) käsitteli koulujen osuutta maamme musiikkielämässä. Koska selvitin aluksi vanhaa perinnettä, mm. teinien laulamista hautajaisissa ja kirkollisten juhlapyhien yhteydessä tapahtuvaa ostiatimkäytäntöä, olisi se pitänyt sijoittaa väitöskirjan alkuun eli lukuun, jossa tarkasteltiin maamme koulujen laulunopetusta ennen 1800-lukua.

Olin väitöstilaisuuden lectiossa käsitellyt, kuinka E. A. Hagfors, jonka Uno Cygnaeus kutsui Jyväskylän seminaarin ensimmäiseksi laulannon ja soitannon opettajaksi, valmistautui Saksassa tulevaan tehtäväänsä. Kerroin siinä yhteydessä myös, kuinka Hagfors vaikutti paitsi suomenkieliseen kuorolauluun, myös ensimmäisen suomenkielisen musiikkisanaston muotoutumiseen. Nuottivii vaston nimi oli aluksi "nuottilatut" ja säestyksen "mukasoitto" pari esimerkkiä mainitakseni. Kun päätoimittaja Leino Hassinen kertoi väitöksestäni Kotimaa-lehdessä, hän otsikoi sen vanhan suomennoksen innoittamana "Sanankamppaus koulujen laulunopetuksesta".

Mitä sitten tohtorius toi mukanaan? Ennen kaikkea se johdatti minut suomalaisen laulu- ja veisuuperinteen tutkimukseen, mikä jatkuu vireänä edelleenkin!

Kirjoittajan esittely

Nimi: Reijo Pajamo

Syntynyt: 27.9.1938 Sortavalassa

Väitös: 30.4.1976

Vastaväittäjä: prof. Erik Tawaststjerna

Kustos: prof. Antti Sovijärvi

Toiminta väitöksen jälkeen:

Jyväskylän yliopisto musiikkitieteen vt. professori 1978, 1982-83, dosentti 1986, Sibelius-Akatemia: kirkkomusiikin lehtori 1983-90, professori 1991-2002, jolloin eläkkeelle, Virsikirjakomitean jäsen 1973-1984, Kirkkomusiikkilehden päätoimittaja 1981-96